

ДЕРЖАВНИЙ РЕЄСТР ТА ПОШИРЕННЯ СОРТІВ РОСЛИН В УКРАЇНІ НА ПРИКЛАДІ ІНСТИТУТУ ОЛІЙНИХ КУЛЬТУР НААН

Є.В. Гайдаш, Т.М. Лупинос, І.М. Михайлова, О.І. Гоменюк

Інститут олійних культур НААН

Висвітлена роль державної реєстрації сорту. Державна реєстрація дає право розмножувати і реалізовувати насіння сорту. Проаналізований Державний реєстр сортів рослин, придатних для поширення в Україні в розрізі культур селекції Інституту. В 2010 році загальна кількість досліджуваних сортів складала 574, а в 2016 році – 1209 зразки. Частка соняшнику в Реєстрі збільшилась з 49 до 54 відсотків, ріпаку озимого з 10 відсотків до майже двадцяти. На фоні стрімкого збільшення в Реєстрі соняшнику і ріпаку озимого відбулося зменшення частки інших досліджуваних сортів. Кількість сортів Інституту збільшилась з 68 в 2010 році до 86 в 2016 році. Частка селекції Інституту в Реєстрі сортів України зменшилась з 12 відсотків у 2010 році до 7,1 у 2016 році.

Ключові слова: Державний реєстр, державна реєстрація, сорт рослин, Компетентний орган.

Вступ. Виведення нового сорту будь-якої культурної рослини потребує великих витрат енергії, наполегливих пошуків, коштів, часу і зусиль. Це процес, який триває багато років, інколи навіть протягом життя кількох поколінь.

Майнові і особисті немайнові відносини, що виникають у зв'язку з набуттям, здійсненням та захистом прав інтелектуальної власності на сорти рослин, регулюються Законом (далі Закон) України «Про охорону прав на сорти рослин» від 21 квітня 1993 р., який набув чинності 1 листопада 1993 р. [1].

Одним з важелів гарантування прав інтелектуальної власності на сорти і гібриди є Державний реєстр сортів рослин України, придатних для поширення в Україні (далі Реєстр).

Метою даної роботи є висвітлення ролі Державного реєстру сортів рослин, придатних для поширення в Україні та аналіз Реєстру в тих його розділах, до яких входять сорти рослин селекції Інституту олійних культур НААН.

Матеріали та методи досліджень. У процесі написання статті використовувались законодавчі акти України, які подані в бібліографії. Для детального вивчення та порівняння використовувався Державний реєстр сортів рослин, придатних для поширення в Україні і Реєстр сортів Інституту олійних культур НААН за 2016 рік.

Результати досліджень та їхнє обговорення. Сорти рослин відносяться до особливої форми інтелектуальної власності. «Сорт рослин – окрема група рослин (клон, лінія, гібрид першого покоління, популяція) в рамках нижчого із відомих ботанічних таксонів (рід, вид, різновидність) незалежно від того, чи задовольняє вона умови виникнення правової охорони» [1].

З набуттям в Україні чинності Закону обов'язковим етапом комерційного поширення сорту стало проходження ним кваліфікаційної експертизи, яка отримала статус Державної науково-технічної експертизи. Кваліфікаційна експертиза проводиться Українським Інститутом експертизи сортів рослин після подачі автором сорту до Компетентного органу, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері охорони прав на сорти рослин відповідної заявки і передбачає проведення комплексу випробувань, потрібних для підготовки експертного висновку по заявці і прийнятті кінцевого рішення відносно державної реєстрації сорту і прав на нього. Український Інститут експертизи сортів рослин має двадцять чотири філії. Кожен обласний державний центр експертизи сортів рослин включає в себе по декілька лабораторій. На державних сортовипробувальних станціях і в лабораторіях по випробуванню всебічно вивчаються сорти рослин, цілеспрямовано відбираються лише ті сорти і гібриди, які у конкурентних умовах дають найбільшу віддачу. За результатами кваліфікаційної експертизи формується обґрунтований експертний висновок і Компетентний орган приймає рішення про державну реєстрацію сорту.

Державна реєстрація сорту є головним шляхом формування національних сортових ресурсів, основою сучасного насінництва та гарантом майнового права інтелектуальної власності на поширення. При цьому важливою ланкою є забезпечення товаровиробника якісним насінням із суворим дотриманням сортової чистоти, що передбачає постійний державний контроль та нагляд за збереженістю сорту. Майнове право на поширення сорту визначене Цивільним кодексом України [2].

Прийнявши відповідне рішення, Компетентний орган вносить відомості про сорт до Реєстру. Але при цьому слід звернути увагу на те, що згідно з Законом права на поширення в країні не застосовуються до сортів рослин, які використовуються в декоративних цілях.

Реєстр – офіційний перелік сортів рослин, придатних для поширення в Україні. Ринковий обіг насіння можливий лише тих сортів, які занесені до Реєстру. Стаття 38 Закону свідчить: «Сорти, не внесені до Реєстру сортів рослин України забороняється поширювати в Україні, якщо інше не встановлено законом». Щорічно Компетентний орган публікує Реєстр, який містить перелік сортів рослин, що пройшли Державне випробування та дозволені до господарського використання і продажу в Україні на поточний рік. Реєстр видається відповідно до Положення про Державний реєстр сортів рослин, придатних для поширення в Україні, затвердженого Постановою КМУ № 686 від 15.05.2003 р. [3].

Реєстр сортів рослин містить сукупність офіційних відомостей щодо державної реєстрації майнового права інтелектуальної власності на поширення сорту рослин, які постійно зберігаються на електронному та паперовому носіях. Такими відомостями зокрема є:

- зазначення ботанічного таксону (латинською та українською мовами);
- назва сорту;
- ім'я автора (авторів);
- номер та дата подання заявки,
- опис сорту;
- зазначення характеристик придатності сорту для поширення в Україні;
- географічні і зонові рекомендації використання сорту [1].

Генетично модифікованих сортів, придатних для поширення в Україні немає. Значком ® перед номером заявки відмічені сорти, що охороняються патентами на сорти рослин.

Реєстр дає змогу кожному товаровиробникові використовувати кращі сорти рослин, які за основними характеристиками відповідають показникам світового рівня. Запровадження внесених до Державного реєстру сортів рослин у рекомендованих для них ґрунтово-кліматичних зонах забезпечує отримання високого і сталого врожаю з очікуваними якісними показниками та найменшими його втратами.

Інститут олійних культур НААН (далі Інститут) є однією із провідних установ системи Національної академії аграрних наук та науково-методичним центром з селекції олійних культур в зонах Лісостепу і Степу України. Селекційна діяльність Інституту олійних культур НААН в першу чергу спрямована на створення нових сортів рослин, як інновацій і об'єктів інтелектуальної власності. В Інституті ведеться селекція по 17 олійним культурам. Основна частина сортів рослин селекції Інституту, а саме соняшник, соя, ріпак озимий, ріпак ярий, льон низький, рижий посівний, гірчиця сарептська, гірчиця біла, гірчиця сарептська озима, смиковець їстівний (чуфа), мак снотворний, кунжут індійський, суріпиця звичайна яра, рицина звичайна знаходиться в Реєстрі в розділі «Сільськогосподарські: олійні та прядивні». Редька олійна відноситься до розділу «Сільськогосподарські: овочеві», до розділу «Сільськогосподарські: інші» відносяться сафлор красильний та молочай чиновий [4].

Проаналізуємо Реєстр сортів рослин України у розрізі цих культур 2010 р. та 2016 р. (табл.).

Із таблиці видно значне зростання в Державному Реєстрі сортів рослин України загальної кількості досліджуваних сортів олійних культур в основному за рахунок соняшнику, ріпаку озимого і сої. Так, в 2010 році загальна кількість сортів складала 574, а в 2016 році – 1209 зразки. Кількість сортів Інституту теж збільшилась. Із 68 в 2010 році до 86 сортів 2016 році.

Соняшник є лідером серед досліджуваних сортів в Реєстрі. Він займає 50 % від загальної кількості представлених сортів олійних культур. Кількість соняшнику в Реєстрі за ці роки зросла більше ніж вдвічі, а саме з 281 в 2010 році до 655 зразків в 2016 році. У 2010 році до Реєстру входило 11 сортів соняшнику селекції Інституту, у 2016 році 25, але за рахунок великого загального збільшення соняшнику в Реєстрі спостерігаємо невелике зменшення частки соняшнику селекції Інституту в Реєстрі.

Загальна кількість *ріпаку озимого* зросла з 58 у 2010 році до 237 зразків у 2016 році, що склало 19,6 відсотків від загальної кількості досліджуваних сортів в Реєстрі і дало змогу зайняти друге місце після соняшнику. У 2010 році ріпаком озимим було представлено 10 відсотків досліджуваних сортів в Україні. При цьому кількість сортів ріпаку озимого селекції Інституту за ці роки збільшилась всього на один, тому Загальна кількість *ріпаку озимого* зросла з 58 у 2010 році до 237 зразків у 2016 році, що склало 19,6 відсотків від загальної кількості досліджуваних сортів.

У 2010 році *соя* займала друге місце по кількості серед досліджуваних сортів в Реєстрі України. У 2016 році ця культура перемістилась на третє місце, її загальний відсоток зменшився з 17 до 15,3. При цьому загальна кількість сортів сої за ці роки збільшилась від 100 в 2010 році до 185 зразків у 2016 році.

Таблиця

Порівняльна таблиця Реєстру сортів рослин України за 2010 та 2016 рр.

№ з/п	Культура	Загальна кількість досліджуваних сортів олійних культур, занесених до Держреєстру, шт.		Відсоток від загальної кількості досліджуваних сортів олійних культур, занесених до Держреєстру, %		Кількість сортів, шт.			Відсоток від загальної кількості культури, %	
		2 010р.	2 016р.	2 010р.	2 016р.	2 010р.	2 016р.	2 016р.	2 010р.	2 016р.
	Всього	574	1209	100	100	68	86	12	7,1	
1	Соняшник	281	655	49	54,2	11	25	3,9	3,8	
2	Соя	100	185	17	15,3	8	8	8	4,3	
3	Ріпак озимий	58	237	10	19,6	4	5	7	2,1	
4	Ріпак ярий	45	57	8	4,7	2	2	4,4	3,5	
5	Льон низький	15	16	3	1,3	8	8	53	50	
6	Рижий ярий	7	9	1,2	0,7	5	5	71,4	55,5	
7	Гірчиця біла	7	7	1,2	0,6	2	2	28,6	28,6	
8	Гірчиця сарептська	9	9	1,6	0,7	6	7	66,7	77,8	
9	Гірчиця сарептська озима	5	5	1	0,4	3	4	60	80	
10	Рицина звичайна	4	4	0,7	0,3	4	4	100	100	
11	Мак снігворний	24	7	4	0,6	4	4	16,7	57,1	
12	Суріпиця звичайна яра	2	1	0,3	0,1	1	1	50	100	
13	Смиковець істівний (чуфа)	2	4	0,3	0,3	1	1	50	25	
14	Кунжут індійський	5	4	1	0,3	5	4	100	100	
15	Редька олійна	6	4	1	0,3	1	1	16,7	25	
16	Сафлор красивий	3	4	0,5	0,3	2	4	66,7	100	
17	Молочай чинувий	1	1	0,2	0,1	1	1	100	100	

Кількість сортів сої Інституту залишилась незмінною (8 сортів), хоча частка сортів сої селекції Інститут зменшилася з 8 до 4,3.

На фоні загального збільшення кількості досліджуваних сортів в аналізовані роки, відсоток *ріпаку ярого* зменшився з 8 до 4,7. В Реєстрі сортів з'явилося нових всього 12 сортів *ріпаку ярого*. Кількість сортів *ріпаку ярого* селекції Інституту в цей час залишалася незмінною (2 сорти), а частка від загальної кількості *ріпаку ярого* з 4,4 % впала до 3,5 %.

Звернемо увагу на *мак*. На відміну від вищеназваних культур, кількість сортів, придатних для поширення в Україні, цієї культури за дані роки впала вдвічі (з 24 в 2010 році до 7 сортів в 2016 році). Відповідно відсоток маку від загальної кількості досліджуваних олійних культур впав з чотирьох до 0,6.

Кількість сортів маку, які належать Інституту, за цей час залишилась незмінною (4 шт.), але частка сортів маку селекції Інституту від загальної кількості цієї культури в Реєстрі збільшилася з 16,7 до 57,1.

Льон низький в 2010 році був представлений всього 15, а у 2016 році – 16 зразками, половина з яких належить селекції нашого Інституту. Загальна частка льону олійного зменшилась більше ніж вдвічі.

Інші культури, які представлені в таблиці, займають невелику частку серед олійних культур, занесених до Державного реєстру. Такі культури як рицина, суріпиця звичайна яра, кунжут, сафлор красильний, молочай чиновий в Реєстрі представлені тільки Інститутом і їх з повною впевненістю можна назвати малопоширеними.

Висновки

1. Державна реєстрація дає право розмножувати і реалізовувати насіння сорту. Реєстрація сорту є головним шляхом формування національних сортових ресурсів, основою сучасного насінництва та гарантом майнового права інтелектуальної власності на поширення сорту.

2. Станом на 2016 рік соняшник займає серед досліджуваних культур в Реєстрі 54,2 %, на другому місці *ріпак озимий* – 19,6%. В період з 2010 по 2016 рр. на фоні стрімкого збільшення в Реєстрі кількості сортів соняшнику і *ріпаку озимого* відбулося зменшення частки інших досліджуваних сортів в Реєстрі.

3. Незважаючи на збільшення в Реєстрі кількості сортів рослин селекції Інституту його частка зменшилась з 12 відсотків у 2010 році до 7,1 у 2016 році

Література

1. Закон України від 21 квітня 1993 року № 3116-ХІІ «Про охорону прав на сорти рослин».

2. Цивільний кодекс України. Книга 4. Право інтелектуальної власності.

3. Постанова Кабінету Міністрів України від 22 листопада 1993 р. N 935 «Про Реєстр сортів рослин України» затверджена Постановою Кабінету Міністрів України № 686 від 15 травня 2003 р.

4. Державний Реєстр сортів рослин придатних для поширення в Україні за 2010 р., 2016 р. Розділи «Сільськогосподарські: олійні та прядивні», «Сільськогосподарські: овочеві», «Сільськогосподарські: інші».

ГОСУДАРСТВЕННЫЙ РЕЕСТР И ИСПОЛЬЗОВАНИЕ СОРТОВ РАСТЕНИЙ В УКРАИНЕ НА ПРИМЕРЕ ИНСТИТУТА МАСЛИЧНЫХ КУЛЬТУР НААН

Е.В. Гайдаш, Т.Н. Лупинос, И.Н. Михайлова, А.И. Гоменюк

Институт масличных культур НААН

Освещена роль государственной регистрации сорта. Государственная регистрация дает право размножать и реализовывать семена сорта. Проанализирован Государственный реестр сортов растений, допущенных к использованию в Украине в разрезе культур селекции Института. В 2010 году общее количество исследуемых сортов составляло 574 образца, а в 2016 году – 1209. Доля подсолнечника в Реестре увеличилась с 49 до 54 процентов, рапса озимого с 10 процентов до почти двадцати. На фоне резкого увеличения в Реестре подсолнечника и рапса озимого снизилось количество других исследуемых сортов. Количество сортов Института увеличилась с 68 образцов в 2010 году до 86 образцов в 2016 году. Доля селекции Института в Реестре сортов Украины снизилась с 12 процентов в 2010 году до 7,1 в 2016 году.

Ключевые слова: Государственный реестр, государственная регистрация, сорт растений, Компетентный орган.

STATE REGISTER OF PLANT VARIETIES AND DISTRIBUTION OF PLANT CULTIVARS IN UKRAINE ON THE EXAMPLE OF THE INSTITUTE OF OILSEED CROPS NAAS

E.V. Gaydash, T.N. Lupynos, I.M. Mikhailova, O.I. Gomenyuk

Institute of Oilseed Crops NAAS

One of the instruments to guarantee the rights to intellectual property for the cultivar and hybrids in Ukraine is the State Register of plant cultivars, suitable for dissemination in Ukraine (hereafter Register).

The purpose of given work is to highlight the role of the Public Register of plant cultivars, suitable for dissemination in Ukraine and analysis of a register in the sections, which include plant cultivar selection of the Institute of Oilseeds NAAS.

For a detailed study and comparison is used a Public register of plant cultivars, suitable for dissemination in Ukraine, and the Register of cultivars of the Institute of oilseeds NAAS for the year 2016.

With coming into legal force of the Law in Ukraine the mandatory item of the commercial distribution of the cultivar became the passage of qualifying inspection. A qualification inspection is carried out by the Institute of Ukrainian examination of plant cultivars.

Register is the official list of plant cultivars, suitable for dissemination in Ukraine.

The market turnover of the seeds is possible only of those cultivars, which are included in the Register. The Register of the plant cultivar includes the set of official data concerning public registration of intellectual

property rights for the distribution of plant cultivar that is constantly stored on electronic and paper device.

In particular such data is:

- Indication of the botanical taxon (in Latin and Ukrainian languages);
- the grade name;
- the name of the author (s);
- the number and filing date,
- a description of the cultivar;
- indication of the characteristics fitness of cultivar for dissemination in Ukraine;
- geographic and zonal recommendations of cultivar usage [1].

There are no suitable genetically modified cultivars for dissemination in Ukraine.

With the sign ® before the application number are marked the cultivars, that are protected by patents on plant varieties.

At the Institute conducted the selection on 17 oilseeds. Let us analyze the Register of Plant cultivar of Ukraine in terms of these crops in 2010 and 2016 years.

In 2010, the total amount of the cultivar was 574, in 2016 - 1209 samples. The number of the cultivar in the Institute has also increased, from 68 in the year 2010 up to 86 in 2016.

The number of sunflower seeds in the Register during these years has increased for more than twice, specifically from 281 in the year 2010 to 655 samples in 2016.

In 2010, the Register included 11 cultivars of sunflower selection of the Institute in year 2016 – 25.

The total number of *winter rape* increased from 58 in 2010 to 237 samples in 2016 that form 19.6 percent of the total amount of the investigated cultivars.

The total amount of soybean cultivar over the years has increased from 100 in 2010 to 185 samples in 2016. The number of soybean cultivar of the Institute remained unchanged (8 varieties), although the proportion of the selection dropped from 8 to 4.3.

The percentage of spring rape dropped from 8 to 4.7.

In the Register of the cultivar has appeared only 12 new cultivars of spring rape.

The number of spring rape cultivar of the Institute selection presently remains unchanged (2 varieties), and the proportion of the total amount dropped from 4.4% to 3.5%.

The poppy percentage of the total amount of investigated oilseeds dropped from 4 to 0.6. The number of poppy cultivars, that are belonging to the Institute, during this time remained unchanged (4 pcs.), but the proportion of the poppy cultivars selection of the Institute has increased from 16.7 to 57.1 of the total amount of the cultivation in the Register.

The *crown flax* in 2010 was presented only in 15 and in 2016 – in 16 samples, half of which belongs to the selection of our Institute. The total share of flax decreased for more than twice.

Other crops that are represented in the table, occupies a small share of oilseed crops noted in the State Register.

Key words: State Register, State registration, cultivar, Competent authority.

Рецензент: О.Л. Романенко, канд. с.-г. наук, завідувач відділу Запорізької філії ДУ «Держгрунтохорони».